

Oblikovanje lastninske družbene strukture

Uredniški zapis

Na Brdu pri Kranju je bil 9. aprila 1990 posvet družboslovcev, pretežno ekonomistov o izkušnjah, ki so se že doslej izoblikovale o procesu preobrazbe nelastniško zasnovane družbene lastnine v različne lastniške oblike. O tej temi obstoje tudi dokaj različna stališča, v praksi pa prihaja tudi do pojavov, s katerimi se ni mogoče strinjati. Po prvih razpravah v dnevnem časopisu in v družboslovnem revialnem tisku je jasno, da smo v obdobju pretežno spontanega in zato tudi stihijskega vzpodbujanja notranjega in zunanjega podjetništva, predvsem pa vzpostavljanja trga kapitala, kar bo imelo dolgoročne, tudi socialne in politične posledice. O tej temi smo želeli v Teoriji in praksi organizirati posebno okroglo mizo in že vabili sodelavce. Ker je Gospodarska zbornica sočasno pripravljala omenjeni posvet na Brdu, sodelovanje pa je najavila tudi Ekonomska fakulteta, smo se v tej fazi pridružili temu posvetu in si zagotovili objavo nekaterih ključnih prispevkov.

Revijo zanimajo:

- kritične ocene različnih zamisli o titularju družbene lastnine ter o njeni privatizaciji;
- primerjava teh zamisli s koncepti privatizacije v razvitih tržnih gospodarstvih ter v deželah realnega socializma (zamisli, realizacije, izkušnje);
- strokovni pogledi na to, katere so danes ključne teme oblikovanja »lastniške strukture« in kakšne so perspektive v reševanju teh dilem;
- različni kritični pojavi v procesu privatizacije pri nas.

Na prva od teh vprašanj so zelo temeljito spregovorili razpravljalci na Brdu pri Kranju, odgovore na druga vprašanja bo potrebno šele vzpodbuditi, zlasti ko bo mogoče strniti prve izkušnje.

Geneza razprav in pomembnejša sporočila o novi lastninski reformi

Empirično je mogoče potrditi tezo, da je bil temeljni dejavnik, določujoč smer in cilje dosedanjih socialističnih družb, osvajanje in reprodukcija enopartijske politične oblasti ter egalitarna redistribucija dobrin, ne pa produkcija. Razumljiva je zato pomembnost ohranjanja ali zavračanja družbene lastnine kot središčne kategorije reformiranja ali pa kar ukinjanja dosedanjega socializma. Politično manipuliranje z družbeno lastnino in teoretska konfuznost pri njeni opredelitvi (razpravljalci opozarjajo na posledice ideologizacije pravne in ekonomske znanosti), je v preteklosti običajno vedno končala v obrabljenih tezah o »protislovnosti družbene lastnine«, o nikoli končanem projektu »operacionalizacije družbene lastnine« in neprestanih razpravah o subjektu in predmetu lastninskega prisvajanja in razpolaganja. Na zapeček so bile odrinjene razprave o možnostih lastninskega pluralizma, o razlikah med premoženjsko in lastninsko strukturo. Pogostejše so bile raz-

prave o motivaciji in racionalnosti poslovanja družbene lastnine, o alokativni učinkovitosti in distributivni pravičnosti ter podobno. Pri tem nismo nikdar jasno opredelili nosilca lastnine, tudi v odnosu na doslej znana alternativna lastninska sistema, kot sta privatna in javna lastnina.

Spreminjanje državne v družbeno lastnino se je v Jugoslaviji začelo z razvojem samoupravljanja in tržnega gospodarstva. Pri tem je samoupravni socializem, kot danes ugotavljamo, postavil tri temeljne omejitve: samoupravljanje je izključevalo trg delovne sile, socializem je izključeval trg kapitala, socialistična delitev po delu pa je izključevala prisvajanje na temelju lastnine. Socialistični principi in netržni koncept družbe so povzročili, da je v jugoslovanski teoriji in praksi prevladalo prepričanje:

a) da je družbena lastnina »nelastnina«, saj nima jasnega nosilca lastnine (družba je pravnoekonomsko neopredeljen subjekt, kolektiv zgolj »združuje« delo, delavci pa nimajo pravice prisvajanja na temelju lastnine);

b) da družbena lastnina pomeni pravico do dela (delavci) in pravico razpolaganja z družbenimi sredstvi (samoupravno podjetje), zato delavci postanejo svojevrstni kolektivni podjetniki;

c) da v razmerju med delavci, podjetjem in državo prevladujejo identični interesi za ekonomsko, racionalno in družbeno učinkovito izkoriščanje družbenih sredstev.

Razpravljalci na Brdu so bili soglasni, da mora vsak lastninski model v tržnem gospodarstvu odgovoriti na štiri temeljna vprašanja: a) kdo je subjekt lastnine, b) kdo prevzema tveganje poslovanja, c) kdo prisvaja dosežek (dobiček) in d) kdo nadzoruje poslovanje. Subjekt družbene lastnine je formalno »družba«, toda dejansko je neopredeljiv (država, delovni kolektiv, delavci), tveganje poslovanja prevzema pri »mehkih proračunskih omejitvah« država, profit prisvajajo zaposleni (država štiti družbeno lastnino s predpisano amortizacijo), nadzor nad podjetji pa so prevzeli neformalni politični pritiski. Samoupravno gospodarstvo je »upravljalško« in ne »lastninsko«, njegovo izhodišče ni kapital in premoženje podjetja, temveč delo in razpolaganje z družbenimi sredstvi. Podjetniško upravljanje pa je tudi prepuščeno nejasni razmejitvi med državo, managerji in delavci.

Ustavna dopolnila, Zakon o podjetjih in Zakon o prometu in razpolaganju z družbenim kapitalom, predstavljajo temeljne sistemske okvire nove lastninske reforme. Medtem ko so ustavne rešitve in nova podjetniška zakonodaja predvsem odprle pot pluralizmu lastninskih oblik, pa je šele Zakon o družbenem kapitalu (Ur. list 84/89) omogočil, da je lastnina postala predmet kupoprodajnih razmerij. S tem pa je bila odprta tudi formalna pot za možno privatizacijo družbene lastnine, ki je postala v letošnjem letu vse bolj uradna ideologija Zvezne administracije. Toda pot do tega spoznanja ni bila lahka in ne kratkotrajna. Do ideološkega in političnega preloma je prišlo 1989. leta ko je socializem v Vzhodni in Srednji Evropi izgubil kakršnokoli legitimnost, in ko so tudi druge »socialistične« države (predvsem Poljska, Madžarska in Kitajska) pričele s procesi privatizacije. V deželah, kjer je okoli 90% ekonomskega potenciala v državni (družbeni) lastnini, normalizacija tržne strukture in demokratizacija države nista mogoči brez širokega procesa privatizacije.

Ideja o nujnosti spremembe lastninske strukture je nadvse sveža. V preteklosti so le redki zagovarjali nujnost privatizacije družbene lastnine (S. Popović, V. Gligorov, J. Mencinger, B. Kovač, ...). Večina je hotela izboljšati mehanizme funkcioniranja družbene lastnine. Hitrost političnih sprememb in ideološkega razsula samoupravnega socializma je tako v veliki meri presenetila politično, eko-

nomsko in pravno znanost. Prav tako se je šele v novih razmerah raskrila vsa težavnost dejanskega prehoda iz »socialistične« v normalno tržno strukturirano družbo. Omejene izkušnje in številni predlogi možnih poti procesa privatizacije opozarjajo, da ni mogoče pričakovati niti hitrih, niti enoznačnih rešitev lastninskega problema. Med predlogi globalne privatizacije se najpogosteje uveljavljajo naslednje zamisli:

a) celotno ali delno podržavljanje družbene lastnine in šele potem njena postopna privatizacija;

b) strukturiranje podjetij in družbene lastnine v tri sektorje (javni, privatni in kolektivni z mešano lastnino);

c) spreminjanje družbene lastnine v delniško lastnino in medsebojna povezanost lastninskih deležev (javnih, kolektivnih, privatnih);

d) razdelitev družbene lastnine zaposlenim delavcem v podjetjih in ustanovah;

e) razdelitev družbene lastnine vsem državljanom v enakih deležih;

f) prenos družbene lastnine na demokratične finančne institucije (pokojninski skladi . . .) ipd.

Zvezna administracija oz. strokovna skupina, ki je zadolžena za lastninsko reformo v okviru treh vladnih agencij, nasprotuje predvsem vsesplošnemu podržavljanju in razdelitvi družbene lastnine delavcem ali državljanom. Zavzema se za: 1. pluralistične rešitve (nobena »monopolistična rešitev« v raznovrstnih pogojih gospodarjenja ni optimalna), 2. princip kompatibilnosti (navезanost na praktične izkušnje drugod), 3. princip kontinuitete in postopnosti (privatizacija kot dolgoročni proces spreminjanja tržne strukture), 4. princip učinkovitosti (rešitve morajo prispevati k povečanju podjetniške učinkovitosti) in 5. princip svobodne izbire te ali one predlagane rešitve privatizacije.

Kako iz začaranega kroga?

Pri privatizaciji socialistične lastnine imamo v bistvu opraviti s prebojem kroga: povečanje učinkovitosti gospodarjenja zahteva hitro privatizacijo, ki pa na drugi strani trči ob omejene finančne vire privatnega sektorja in visoka tveganja (politična in ekonomska nestabilnost) finančnih naložb. Mnogi se zavzemajo za realistične predloge, ki imajo praktičen pomen, zato se pogosto pojavljajo različni modeli odkupa podjetij na kredit in odplačevanje dolga na temelju prihodnjih dobičkov. Toda v Jugoslaviji ne obstaja globalni projekt privatizacije. O njem, kolikor nam je znano, prvič obsežneje piše B. Kovač Politična ekonomija privatizacije, v pričujočem zvezku Teorije in prakse (6–7). Tudi obstoječa zakonodaja posebej ne obravnava tega področja. Zakon o prometu družbenega kapitala omogoča v bistvu »spontano« privatizacijo, ne predpisuje pa različnih modelov ali poti, kako bi naj podjetja to tudi praktično storila. Med možnimi praktičnimi metodami privatizacije lahko na temelju tujih izkušenj, ki so pri nas v začetni fazi razprav, omenimo:

- javna prodaja delnic podjetja;
- zaprta prodaja delnic z vnaprej znanim in določenim investitorjem;
- različni modeli kreditne prodaje podjetja (management buy out, leveraged buy out, seller-take back financing . . .);
- odkup podjetja s strani zaposlenih v podjetju;
- različni načini najemanja podjetja (leasing, franchising . . .) in podobno.

Ob zaključku zapisa k objavljenim besedilom naj omenimo obilo pravnih, finančnih in tržnih predpostavk, ki bodo še potrebne, da bi proces privatizacije lahko zaživel v gospodarski praksi. Odgovoriti bo potrebno na vprašanja, kot so: kakšni so pravzaprav cilji države in kakšne makroekonomske učinke pričakuje od privatizacije? Katera podjetja neposredno zajeti ali posredno privabiti v procese

privatizacije? Kako oblikovati ceno delnic in kam usmeriti kupnino? Kdo lahko kupuje in prodaja družbeno podjetje in podobno?

Zaradi omejenega prostora objavljamo prispevke naslednjih avtorjev: dr. I. Ribnikarja, rednega prof. Ekonomske fakultete v Ljubljani, dr. J. Mencingerja iz Ekonomskega inštituta Pravne fakultete v Ljubljani, dr. Marka Simonetija iz Ekonomskega inštituta Ekonomske fakultete v Ljubljani in mag. Marjana Kocbeka iz Gospodarske zbornice Slovenije.

IVAN RIBNIKAR

Kako priti do lastnine podjetij?

Bistvo plansko-tržnega ekonomskega sistema, in sicer unikatnega, neučinkovitega in nekonsistentnega ekonomskega sistema, izhaja iz značilnosti ali posebnosti lastnine podjetja. Gre za bistveno značilnost tega ekonomskega sistema, in sicer za tako imenovano družbeno lastnino, ki opredeljuje vse druge elemente tega sistema. Njeno bistvo je v tem, da nobena pravna in nobena fizična oseba ni lastnik trajnih virov sredstev podjetja, kar seveda pomeni, da lastnik podjetja ni nobena pravna in nobena fizična oseba. Tako ali samo tako je bilo možno izključno delavsko samoupravljanje – seveda kot utopija – ker pač ni bilo lastnika v podjetje trajno vložena premoženja, ki bi terjalo zase kontrolo v podjetju, da bi prek te kontrole skrbel za svoje premoženje, da se ne bi uničevalo in da bi zanj dobival ustrezen donos.

Vendar pa iz teh dveh značilnosti plansko-tržnega ekonomskega sistema, namreč iz družbene lastnine in izključnega delavskega samoupravljanja, izhajajo posebne finance. Te finance so tako posebne, da se prvi dve značilnosti tega sistema ne moreta označiti drugače kot utopični. Za nastanek podjetja in za njegovo povečanje je potreben deus ex-machina (to pomeni nekdo zunaj institucij ekonomskega sistema), kajti brez tega odrešenika podjetje, ki bi na novo nastajalo, ali podjetje, ki bi se večalo, ne bi moglo priti do trajnih virov sredstev (a brez trajnih virov sredstev podjetje ne more nastati, se ne more večati in ne more obstajati), razen če ne bi bilo zadosti altruistov (tu prihaja do izraza utopičnost), ki bi podarili svoje premoženje, da se spremeni v družbeno – da nastane poslovni sklad podjetja – nad katerim nimajo nobenih ingerenc.

Vendar to še ni vse. Podjetja, ki so na novo nastajala, in/ali tista, ki so se večala s posredovanjem omenjenega Boga, niso bila finančno normalna. Imela so pre malo trajnih virov sredstev ali preveč dolgov. Če ne bi bilo inflacije, ne bi mogla ostati pri življenju. Inflacija je bila potrebna tudi za podjetja, ki niso nastala kot zgrešena naložba. Ker pa je bilo podjetij, ki so bila bolj ali manj zgrešena naložba, več kakor tistih, ki niso bila to, je bila inflacija toliko bolj pomembna. Inflacija je bila na splošno zadostna, tako da so podjetja na splošno ostajala pri življenju. Funkcija inflacije je bila, da je zmanjševala bremena dolgov (plačilo obresti in odplačila glavnice). Tako so podjetja postopoma večala svoje trajne vire sredstev (poslovne sklade), in sicer z uzurpacijo premoženja upnikov. Neposredni upniki so bile predvsem banke, medtem ko so bili posredni upniki podjetij upniki bank – na

primer prebivalstvo. Vendar pa so podjetja uzurpirala premoženje tudi v breme naraščajočih negativnih tečajnih razlik pri bankah – in sicer države, kar pomeni prek nje v breme nas vseh kot davkoplačevalcev.

Tako iz bistva plansko-tržnega ekonomskega sistema, to je družbena lastnina, izhajata vmešavanje oblasti, politike (Partije) v gospodarstvo in inflacija kot normalni habitat ali normalni milje podjetja tega sistema. Od tod seveda izhaja ekonomska učinkovitost, kakršno poznamo. Ker se ni možno niti približati ekonomski učinkovitosti, kakršno poznajo tržna gospodarstva, če ne odstranimo osnovnih vzrokov za vmešavanje politike v gospodarstvo, in brez odstranitve tega vzroka za to, da mora biti inflacija normalni habitat podjetij tega sistema (da bi bila posojila v zadostni meri darila), to seveda pomeni, da moramo najprej ukiniti družbeno lastnino. Šele potem lahko pridemo do normalnega upravljanja podjetij (namesto delavskega samoupravljanja pridemo do delavskega soupravljanja ali delavske participacije) in do normalnih financ.

Odprava družbene lastnine pomeni uvajanje lastnine – vedno mislimo na lastnino podjetij ali nad podjetji, ker nas lastnina v kakšnem drugem smislu, ki je lahko nadvse pomemben, ne zanima. Uvajanje lastnine pomeni uvajanje državne, zasebne in združne lastnine. Uvajanje zasebne lastnine pomeni uvajanje lastnine enega, več ljudi ali mnogo ljudi nad podjetjem. Uvajanje državne lastnine je odvisno od preferenc ljudi – in državna lastnina podjetij v dejavnostih, kjer gre za naravni monopol, ni nekaj nenavadnega. Če pravimo, da je odvisna od preferenc ljudi, mislimo, da gre za politično odločitev na osnovi ustreznih izraženih preferenc ljudi. Drugače je z družbeno lastnino. Njen obstoj ali njena ukinitve ne more biti odvisna od preferenc ljudi, ker gre za nekonsistenten ali nelogičen sistem »lastnine«. Obstaja lahko samo, če je zagotovljeno neinstitucionalizirano vmešavanje oblasti v podjetja, kar je mogoče samo v partijski državi. Nelogične ali nekonsistentne stvari se ne morejo dati ljudem, da odločajo – na primer z referendumom – ali so za takšno nelogično stvar.

Ker je bistvo tretjega ekonomskega sistema (vendar v tem primeru velja izrek »tertium non datur«) v poslovnih skladih podjetij, moramo najprej del tega premoženja, ki ga predstavljajo poslovni skladi podjetij, spremeniti v državno lastnino (lastnino republiške in občinske države). Gre za železnico, elektrogospodarstvo, PTT in verjetno še kaj. Tako pridemo do podjetij v državni lastnini. Za poslovne sklade drugih podjetij je treba najprej postaviti sistem, da se zaustavi nadaljnjo rast teh skladov. Tako bi količinsko fiksirali tisto, kar je bistvo plansko-tržnega ekonomskega sistema.

Rast poslovnih skladov podjetij se zaustavi tako, da se najde lastnik tega premoženja zunaj podjetja. Tako je namreč v vseh tržnih gospodarstvih in tudi v centralnoplanskih, ki bodo čez čas postali zgodovina. Ne samo da je tako povsod, ampak se samo tako zaustavi rast poslovnih skladov, saj gre profit, ki gre temu delu premoženja, iz podjetja. Ker s tem ne rešujemo neposredno problema upravljanja, ampak samo ustvarjamo pogoje za to, da pridemo do normalnega sistema upravljanja podjetij (normalnega z vidika motivov), ta, ki postane lastnik poslovnega sklada podjetij, ne dobi s tem pravice do upravljanja v podjetjih, kakor gre navadno lastniku. Ta lastnik dobi na primer podobne ingerence, kakor jih ima lastnik tistega dela v podjetje (na primer v delniško družbo) trajno vložene-ga premoženja, ki ga predstavljajo preferenčne delnice brez glasovalne pravice. Vemo, da to ni nekaj nenavadnega v podjetjih tržnega gospodarstva.

Zaustavitev rasti poslovnih skladov podjetij na ta način, da del profita podjetja (zelo splošno rečeno, naj bi šlo za tisti del, ki bi šel lastniku brez pravice do upravljanja, ki pa ima prednost pri izplačilu profita, v podjetju v tržnem gospodarstvu) gre iz podjetja, je pomembna zaradi tega, ker se tako ustvarja milje, ki bi silil podjetja, da se odprejo – da se spremenijo iz družbenih podjetij kot reliktoev plansko-tržnega ekonomskega sistema v podjetja (v družbe z omejeno odgovornostjo, v delniške družbe in tako naprej, zatem v družbeni, mešani in zasebni lastnini, če imamo v mislih trenutno zakonsko ureditev). To bodo podjetja prisiljena napraviti, če bodo imela neustrezno finančno strukturo (imajo na primer premalo trajnih virov sredstev) ali če se bodo morala povečati (zgraditi morajo novo tovarno, kupiti novo opremo, ...).

Vendar bo nekaj podjetij tudi drugačnih. Imela bodo ustrezno finančno strukturo za preživetje, vsaj nekaj časa se jim na primer ne bo treba povečati, dajala bodo lastnikom poslovnega sklada ustrezen profit in tudi delavcem ustrezne plače. V tem primeru bi prišla v poštev morebitna delna prodaja poslovnega sklada, poleg drugih načinov za nastanek sklada vlagateljev, in o tem pozneje še nekaj več, da bi prišli do lastnikov podjetja in prek njih do posloводства, ki bi skrbelo tudi za kapital.

Ustrezni milje za preoblikovanje družbenih podjetij se nadalje ustvarja z normalizacijo poslovnih bank (normalne poslovne banke bodo prisiljene skrbeti za svoj portfelj), z državo z ustreznim davčnim sistemom in sistemom kontrole ter z drugače organiziranimi delavci, ki de iure mnogo izgubljajo, vendar pa de facto mnogo dobivajo, ker de facto izgublja oblast, ker ni več potrebno, da bi igrala vlogo, ki je najbližja vlogi Boga, da bi gospodarstvo sploh delovalo.

Poanta ali osnovna skrb ne more biti privatizacija obstoječega premoženja podjetij, ki ga predstavljajo njihovi poslovni skladi, ampak privatizacija v podjetje dodatno trajno vložene premoženja, s katerim se ustvarja sklad vlagateljev. Ker nova podjetja lahko nastajajo popolnoma normalno, o njih ne bomo govorili. Če bi videli rešitev lastnine podjetij samo ali predvsem v tem, da pride v roke zasebnikov (razen tistih 10 do 20 odstotkov, kar naj bi prišlo v roke države na republiški ali občinski ravni), bi to pomenilo, da vidimo rešitev v razprodaji poslovnih skladov podjetij. V krajšem, na primer nekajletnem obdobju teh poslovnih skladov ni mogoče prodati po ceni, ki bi bila več kot 5 do 10 odstotkov resnične cene. To je socialno nesprejemljivo ker bi tako zašli v južnoameriško strukturo distribucije premoženja. Zato prihaja v poštev prodaja poslovnih skladov samo v posameznih primerih. Ne prihaja v poštev kot generalna rešitev. To pa tudi ni potrebno, da bi prišli do lastnine podjetij.

Ko iščemo nekoga zunaj podjetja (podjetje ne more biti lastnik samega sebe in prav tako ne morejo biti lastniki podjetja delavci kolektivno – še manj seveda morejo biti delavci kolektivni kvazi lastniki podjetja, kar uvaja zakon o »družbenem kapitalu« – če nam seveda ni vseeno, kaj se dogaja s premoženjem, ki ga predstavljajo poslovni skladi podjetij), da bi postal lastnik poslovnega sklada podjetja, mora to ustrezati več zahtevam. Te so na primer vsaj naslednje: ne sme biti nevaren, da bi prevzel kontrolo v podjetju ali v podjetjih; zaradi tega, ker gre profit zunaj podjetja lastniku poslovnega sklada, se ne sme povečati obseg sredstev, ki gredo iz podjetja; izbravec mora biti podoben lastnikom podjetij, kakor jih poznajo tržna gospodarstva, in končno mora biti socialno sprejemljiv – mora biti na nek način blizu pojmovanju ljudi o minulem delu (ideji, ki je sicer neumna). Tem pogojem *na primer* ustreza pokojninski sklad – lahko pa tudi kaj drugega – morda »zeleni sklad« ali kaj tretjega, četrtega. Sicer pa ni osnovni problem, kdo je ta

lastnik (in razprave, ne da bi upoštevale temeljni problem, so nesmiselne), ampak kako se rešiti družbene lastnine in/ali kako ustvariti razmere za nastajanje lastnine (državne, zasebne, združne) obstoječih podjetij. Rešitev ni v vsesplošni nacionalizaciji vseh poslovnih skladov, ki naj bi ji sledila privatizacija, ker nas bi to zapeljalo v južnoameriško distribucijo premoženja. Prav tako ne pride v poštev, da bi se poslovni skladi podjetij razdelili delavcem posameznih podjetij. Tudi to je socialno nesprejemljivo, ker bi spet prišli v nenavadno distribucijo premoženja. Ne more biti vsaka distribucija premoženja ustrezna – samo da se na primer rešimo družbene lastnine.

Temeljna poanta mora torej biti v normalizaciji lastnine podjetij in prek nje normalizacija upravljanja podjetij (kar zadeva spodbude ali egoistično skrb), prek dodatno trajno vložena premoženja v podjetje. Skladi vlagateljev naj ne nastajajo na račun zmanjševanja poslovnih skladov, ampak z večanjem v podjetja trajno vložena premoženja. Potencialni investitorji (to je tisti, ki bi trajno vlagali svoje premoženje v podjetja) so delavci podjetij, drugi posamezniki, druga podjetja, banke in tujci.

V tistem trenutku, ko pride v podjetje dodatno premoženje in nastane sklad vlagateljev, pride do radikalne spremembe podjetja. V tem trenutku se mora namreč določiti vrednost njegovih trajnih virov sredstev, ki se spreminjajo v kapital, prospektivno. Družbeno podjetje kot relikv plankotrznega ekonomskega sistema se spreminja v podjetje. Pri določanju te perspektivne vrednosti podjetja sta odločilna pričakovani profit in zahtevana pričakovana donosnost. V tem trenutku podjetje vstopa v novi svet. Da se ta novi svet ali novi sistem ne bi kompromitiral kot sistem goljufij, se mora z ustreznimi kontrolnimi institucijami zagotavljati, da na primer tisti, ki trajno vložijo v podjetje N dinarjev in pride na ta način do n-tega dela v trajnih virih sredstev podjetja, resnično dobi za N dinarjev premoženje, ki je vredno N dinarjev. To pomeni, da ima n-ti del trajnih virov sredstev podjetja vrednost N dinarjev.

Opisani splošni okvir, ki bi silil podjetja, da se odpirajo – da se pričnejo spreminjati iz družbenih podjetij v podjetja – se bo lahko pokazal kot nezadosten. To bo še precej bolj verjetno, če ne bo milje popolnoma takšen, kakršnega predpostavljamo. Vemo na primer, da je zakon o »družbenem kapitalu« ustvaril popolnoma neustrezen milje. Ker pa mora iti spreminjanje družbenih podjetij v podjetja ustrezno hitro, da se na primer ne bi izničilo vse premoženje, ki je naša skrb, se bo lahko pokazalo, da je treba še kaj dodati.

Gre za več mehanizmov, vzvodov ali spodbud. Poglejmo nekaj tega. Del premoženja, ki ga predstavljajo poslovni skladi podjetij, na primer 20 do 30%, bi se lahko razdelil – če že moramo kaj razdeliti in namesto da bi kar tako razprodajali to premoženje – državljanom. Zelo preprosto načelo bi bilo: vsakemu enako velik kos. To premoženje je namreč nastajalo v glavnem z uzurpacijo premoženja bančnih upnikov in bančni upniki so bili vsi državljani. Če ne drugega, so uporabljali bančni denar, ki je neprenehoma izgubljal vrednost. V podjetjih zaposleni državljani bi postali kar delni lastniki podjetij, v katerih so zaposleni. Drugi bi postali delni lastniki podjetij posredno prek za ta namen nastalega Investment Trusta. Tako bi na primer v višini 20 do 30 odstotkov nekdanjega poslovnega sklada podjetja postali lastniki podjetja delavci podjetja neposredno in drugi državljani posredno prek omenjene institucije. Tako bi nastal sklad vlagateljev na račun zmanjšanja poslovnega sklada (katerega lastnik je postal nekdo zunaj podjetja, ki

pa nima upravljaljskih pravic) v bistvu čez noč. Osnovni problem je kriterij delitve, če bi že prišlo do odločitve, da je nujno treba na ta način preoblikovati na primer 20 do 30 odstotkov poslovnega sklada v sklad vlagatelj. Ali je na primer najpreprostejše načelo vsakemu enak kos – ali kaj podobnega – socialno sprejemljivo?

Še pred omenjeno delno razdelitvijo poslovnega sklada, kar naj bi bilo na koncu, če ni ustreznih drugih mehanizmov za preoblikovanje družbenih podjetij v podjetja, pride v poštev, da na primer delavci delno prevzamejo bančne dolgove podjetja in v zameno za to postanejo delni lastniki sklada vlagatelj. V tem primeru bi nastal sklad vlagatelj na račun zmanjšanja bančnih dolgov podjetij.

Podjetja s takšno sestavo trajnih virov sredstev – imajo na primer že sklad vlagatelj – bi bila v ustreznem miljeju, ki smo ga opisali, že na pol odprta. Od tod naprej bi se sklad vlagatelj večal z dodatno trajno vloženim premoženjem delavcev, drugih posameznikov, drugih podjetij, bank in tujcev. Za tem skladom so lastniki, ki egoistično skrbijo za svoje premoženje. To skrb mora upoštevati poslovodstvo, ki mora služiti dvema gospodarjema – lastnikom podjetja in delavcem.

Če gre za trajne vloge enega podjetja v drugem, bo šlo v mnogih primerih za »participations croisées« ali za »equity swaps«. To pride na primer v poštev med drugim takrat, kadar je ekonomsko upravičeno, da se prepreči razpad neke grupacije, ki naj bi bila eno podjetje, vendar do tega ne more priti. Z nastankom holdinga, katerega lastniki so podjetja hčere, a holding je lastnik teh hčera, se lahko prepreči razpad in s tem izguba premoženja, ki ga predstavlja goodwill. Če tega ni, potem seveda razpad ne pomeni izgube premoženja. Ko pride do »participations croisées«, se podjetja, ki se tako povezujejo, spreminjajo iz družbenih podjetij v podjetja. Gredo čez črto, ki loči plansko-tržni ekonomski sistem od tržnega.

Bistvo ustreznega miljeja za preoblikovanje družbenih podjetij v podjetja je zaustavitev rasti poslovnih skladov podjetij (vedno mislimo na podjetja, ki ne postanejo lastnina države). Zaradi tega moramo priti do lastnika poslovnega sklada, ki mora imeti navedene lastnosti. Lahko je zgolj golo naključje, da ima največ teh lastnosti na primer pokojninski sklad, ki pa se je pojavil kot velik lastnik podjetij v tržnih gospodarstvih z normalno zgodovino, kjer ni bilo nikdar revolucionarne ali kakšne druge cezure. Zaradi tega ni poanta v tem skladu, ampak v lastnostih lastnika podjetja, to je poslovnega sklada.

V ta milje gredo nadalje preoblikovane poslovne banke, preoblikovana država in ustrezno organizirani delavci. Če ta milje ni zadosti, pride lahko v poštev kot »izhod v skrajni sili« razdelitev dela poslovnih skladov podjetij državljanom na način, ki upošteva nastanek tega premoženja in je zaradi tega socialno sprejemljiva. Sicer pa prodaja poslovnih skladov podjetij ne sme biti v ospredju. Težišče mora biti v nastajanju skladov vlagatelj podjetij z dodatnimi trajnimi vlogami premoženja v podjetja. Končno je na voljo nastajanje skladov vlagatelj še s »participations croisées«. Takšen prehod v tržni ekonomski sistem preprečuje, da bi zašli v južnoameriški sindrom s socialno in politično nestabilnostjo.

Kam bi del?

(ali zadrege polastninjenja družbenega premoženja)

1.

Ko je »Mikuličeva komisija« v 1988. letu začela z gospodarsko reformo, še ni bilo jasno, da ne gre za klasičen poskus reforme socialističnega gospodarstva, s katerim bi povečali njegovo učinkovitost, ne da bi pri tem ogrozili njegovo socialističnost. Šele ko so »reformatorji« začeli govoriti o trgu dela in kapitala in ko so začeli iskati titularja družbene lastnine, je postalo očitno, da gre za mnogo več. Trg kapitala namreč predpostavlja lastnike kapitala – kapitaliste, ki se morejo pojavljati kot njegovi kupci ali prodajalci. Družbena lastnina takšnega lastnika nima, saj je s celotno družbo kot titularjem *eo ipso* nelastnina. Z določitvijo titularjev, kar je pogoj za uvedbo kapitalskega trga, pa družbena lastnina nujno »degenerira« v kolektivno ali privatno. Takratna razmišljanja o tem, kako ohraniti družbeno lastnino kot dominantno obliko lastnine (z obvezno realno amortizacijo, obvezno akumulacijo itd.), so razkrila, da njene »degeneracije« v druge oblike lastnine ni mogoče preprečiti drugače kot z administrativno prisilo »titularja« v ravnanje, ki bi mu bilo, če bi bil dejanski titular, immanentno. Končno se je uveljavilo še spoznanje, da so socializem in gospodarska učinkovitost, trg kapitala in družbena lastnina ter trg dela in samoupravljanje nezdružljivi. »Novi« socializem, »socializem po meri človeka« in druge pogruntavščine so bile le izraz popolne ideološke zmede. *Zakon o podjetjih* je dokončno uveljavil »kapitalske« namesto »samoupravnih« odnosov. Razdobje socializma se je tako končalo, še preden je njegov konec nedavno razglasila slovenska skupščina. Ostaja čakanje na račun – cena je bolj ali manj popolno gospodarsko razsulo, v katerem delavec spet razpolaga le s ponudbo lastne delovne sile namesto s »celoto družbene reprodukcije«, in nova »prvobitna akumulacija kapitala«. Dejanski vprašanji sta torej, kako »preživeti« in kako odgovoriti na zadrego, ki je mučila Aškerčevega mejača. Vprašanji sta med seboj tesno povezani, vendar nas tu zanima predvsem zadnje.

Kaj torej z družbeno lastnino? Bi jo vrnili nekdanjim lastnikom? Teh komaj da je še kaj, ostanki njihovega premoženja pa so (če izvzamemo zemljiško posest in stanovanja) po štiridesetih letih zanemarljivi. To pa jih nikakor ne izključuje iz procesa privatizacije, čeprav je reprivatizacija pravno izredno zapletena. Njihova vključitev pa vendar ne rešuje temeljnega problema, to je, kaj napraviti s prvim, »neukradenim« družbenim premoženjem. To je nastajalo na mnogo različnih načinov. Tudi zato teoretičnega odgovora na vprašanje, kako ga privatizirati, najbrž sploh ni. Če pa je, bi bil, ko bi ga našli, pravzaprav že odveč. Vse bolj namreč kaže, da bo velik del družbenega premoženja razgrabljen, še preden bo mogoče razrešiti zadrego Aškerčevega mejača. Razgrabili ga bodo najbolj »podjetni in iznajdljivi«. Načinov je veliko, ovir pa malo, pa naj gre za pravne ali moralne. Zakonodaje, ki bi družbeno premoženje učinkovito varovala pred »solastniki«, nimamo in si jo je težko zamisliti. Moralnih ovir je še manj. Nacionalizacije, ekspropriacije, kolektivizacije, agrarne reforme in drugi nasilni odvzemi privatnega premoženja na eni strani ter štirideset let življenja z nelastnino so povsem

omajali veljavo moralnih norm, ki so se jih držali ekspropriirani ekspropriatorji. Je problem sploh treba reševati? So zato le moralni ali pa tudi ekonomski razlogi?

2.

Temeljni problem družbene lastnine je njena neučinkovitost; izhaja iz slabšega upravljanja s premoženjem v »družbeni« kot s premoženjem v privatni lasti in iz neprestanega odtekanja tega premoženja. Privatizacija naj bi torej zagotovila predvsem boljše upravljanje s proizvodnim bogastvom in obenem zmanjšala odtekanje proizvodnega v potrošno bogastvo. Zadnje je doslej šlo predvsem s spremi-njanjem družbenega proizvodnega v privatno potrošno bogastvo.

Ob vsesplošnem navdušenju za privatizacijo ni odveč opozoriti na iluzijo, da bo že sama privatizacija močno povečala gospodarsko učinkovitost. Vendar to ni tako. *Privatizacija za povečanje učinkovitosti sama po sebi ni dovolj; je samo potreben ne pa tudi zadosten pogoj. Da bi bila ekonomsko upravičena, jo mora spremljati povečevanje konkurence. Družbena korist privatizacije brez povečanja konkurence ne bi bila posebno velika.* Zdi se, da predlogi za razrešitev zadrege Aškerčevega mejaša, kot so ustanavljanje mešanih podjetij, simulacija kapitalskega trga z ustvarjanji holdingov in drugih kapitalskih združb, porazdelitev delnic med delavce, vse državljane Slovenije ali Jugoslavije, poddržavljanje družbene lastnine ali njen prenos v pokojninski sklad – ta vidik privatizacije zanemarjajo. Nekateri med njimi poskušajo rešiti sicer pomembno, vendarle bolj moralno kot ekonomsko vprašanje pravičnosti razdelitve premoženja, drugi pa niti tega ne.

Zakon o podjetjih je uveljavil mešana »družbeno-zasebna« podjetja in s tem precej nenavadno obliko mešanega gospodarstva. Zdi se namreč, da je značilnost mešanih gospodarstev bolj soobstoj privatnih in državnih podjetij kot pa soobstoj privatne in državne lastnine v podjetjih. Razlog za soobstoj privatnih in državnih podjetij so predvsem naravni monopoli, torej dejavnosti, pri katerih je iz tehnoloških razlogov ceneje, da trg oskrbuje eno podjetje kot dve ali več. Razlogi za soobstoj državne in privatne lastnine v posameznih podjetjih morejo biti torej podobni, predvsem je to naravni monopolni položaj, ni pa za to pravega razloga (razen za obdobje privatizacije) v »navadnih« podjetjih. To pa pomeni, da so mešana »privatno-državna« podjetja le kratkoročen izhod iz zagate enakopravnosti lastnin in ne dolgoročna rešitev. Razloge gre iskati v večji »sebičnosti« privatnega solastnika v primerjavi s »sebičnostjo« državnega solastnika.

Simulacija lastninskih odnosov, ki je najbolj razširjena oblika dejanskega »reševanja« družbenolastniških dilem, sodi med rešitve, ki ne rešujejo ničesar. Pri holdingih in drugih kapitalskih združbah, ki jih ustanavljajo predvsem velika monopolistična podjetja, je odprava »anonimnosti« družbene lastnine samo navidezna, prav tako navidezno je tudi povečanje učinkovitosti. S tem da podjetja ustanovijo kapitalske združbe, nanje prenesejo svoja sredstva in z njimi upravljajo na temelju kapitalskega vložka, medtem ko te postanejo njihovi kapitalski lastniki, se monopolna moč »mater in hčerk« ne zmanjšuje. S tem se le povečujejo možnosti, da »botri« v združbah privatizirajo družbeno premoženje. Takšne kapitalske združbe namreč menedžerjem omogočajo dejanski nadzor nad velikim delom družbenega premoženja in nad usodo tisočev delavcev. To bi bilo prav, če pri tem ne bi sami ostali povsem nenadzorovani. Dosedanji nadzor politokracije, ki so ji bili dejansko odgovorni (in iz katere so se v veliki meri tudi rekrutirali), je odpadla. Delavci, katerim so bili formalno odgovorni, so postali bolj ali manj brezpravna množica brez

prave zaščite s strani pravih sindikatov, tako da nad vsakim med njimi visi grožnja, da bo postal »tehnološki ali ekonomski presežek«. Lastnikov, ki bi jim menedžerji odgovarjali, pa z nikakršnimi povezavami ni mogoče najti.

Pri simulacijah lastninskih odnosov gre za način uveljavljanja idej »menedžerskega socializma«, ki zanemarjajo pomen lastnine ali pa predpostavljajo, da je ta za učinkovitost irelevantna. Vendar pa brez trga kapitala ni mogoče ugotoviti uspešnosti ali neuspešnosti menedžerjev. Funkcija kapitalskega trga namreč ni le oskrba s finančnimi sredstvi, trg kapitala je tudi edino učinkovito sredstvo za nadzor ravnanja in uspešnosti menedžerjev. Če gre podjetju slabo, bo padla cena njegovih vrednostnih papirjev. Cenejše delnice bodo kupili tisti, ki poznajo pota za boljše gospodarjenje in ki so, ker jih poznajo, pripravljene prevzeti podjetniški rizik, pri tem pa neuspešne menedžerje zamenjati. Zato pomeni prav prodajljivost vrednostnih papirjev nenehen pritisk na ravnanje menedžerjev. Brez tega tudi ni mogoče ugotoviti, kako uspešni so. Dejstvo, da so njihova podjetja na trgu produktov uspešna, še ne zagotavlja, da gre za dejansko dobre menedžerje (posebno še, če so bili monopoli ustvarjeni s političnimi in ne z ekonomskimi odločitvami), saj je uspešnost lahko samo posledica monopola.

Pri simulacijah lastniških odnosov se močno povečujejo možnosti, da menedžerji postanejo (z nastajanjem mešanih družb) tudi formalnopravni lastniki. Zgodb o načinih sodobne »prvobitne akumulacije kapitala« je veliko, s popolnoma izgubljenimi moralnimi merili pa jih velik del sploh ne opazimo. Če pustimo ob strani moralne in socialne probleme, se zdi, da je s tem ekonomski problem privatizacije rešen. To drži samo delno. Do privatizacije takšnega tipa bo namreč prihajalo samo v delu gospodarstva, v posameznih delih podjetij in predvsem na račun drugih delov. Z njo se bo povečala notranja učinkovitost. Maksimiranje profita, ki je novim lastnikom kot kapitalistom imanentna, pa bo predvsem povečala uporabo vseh načinov uničevanja konkurence tudi preostalih delov istega podjetja. Neto učinek za družbeno učinkovitost je negotov, vsekakor pa je povečanje družbene učinkovitosti mnogo manjše od potencialnega.

3.

Ker ni verjetno, da bi našli teoretično korektno rešitev za izvedbo privatizacije, ki bi upoštevala njene ekonomske in tudi socialne in moralne vidike, preostajajo pragmatične rešitve. Različni načini privatizacije se zato ne izključujejo, pri vsaki je mogoče najti nekaj trdnih in nekaj šibkih strani. Vendar gre dodati, da so nekateri med njimi pravzaprav bolj namenjeni iskanju »titularja« in preprečevanju izginjanja družbene lastnine kot privatizaciji. Sem sodita ideji o pokojninskem skladu in poddržavljenju, ki sta si v bistvu precej podobni, saj dejansko poskušata reševati vprašanje pravičnosti razdelitve družbenega premoženja, tako da ga ne porazdelita. Učinke »privatizacije« na učinkovitost gospodarjenja pa bolj ali manj zanemarjata. Nedvomno pa sta možna prehoda, s katerima naj bi zavrla zdajšnje nenadzorovano izginjanje družbenega premoženja. Sem sodi tudi prodaja prek posebnega državnega sklada, ki jo uveljavlja *Zakon o prometu in razpolaganju z družbenim kapitalom*. »11. teza o družbeni lastnini« (Buvač, Delo, 17. 3), po kateri naj bi kar celotno bogastvo Slovenije z delnicami enakomerno porazdelili med vse njene državljane, ne sodi med resnejše predloge. Vsi predlogi, ki bi problem obvladali prek noči, so nasploh vprašljivi. V Veliki Britaniji je privatizacija desetine podjetij trajala osem let. Ker je obseg privatizacije pri nas neprimerno

večji, tako počasna privatizacija ne pride v poštev. Pospešitev bo nujna, kar pa bo povzročilo vrsto napak. Vsekakor pa bo privatizacija mučen in dolgotrajen proces. V njem bo vloga države ali njene takšne ali drugačne agencije ključnega pomena, pa naj gre za reševanje podjetij v stečaju in njihovo odprodajo, posrednika pri prodaji ali za nadzor, ki naj bi preprečil vsaj najbolj ekscesne oblike razprodaje. Kakorkoli namreč stvar obračamo, ne moremo mimo dejstva, da lastnika, to je tistega, ki prodaja, nimamo, in da imamo zato opraviti s »kupoprodajo brez prodajalca«. S tem pa se problemi ne končajo, saj so na drugi strani kupci, ki prav velikih finančnih sredstev nimajo in ki ne verjamejo v dokončnost odprave socializma.

Recimo, da je problem prodajalca, to je tistega, ki dobi kupnino, rešen. V tem primeru bo praktične načine in izkušnje za izvedbo privatizacije treba iskati v privatizaciji sodobnih kapitalističnih gospodarstev. Podjetje je mogoče prodati na več načinov, ki se ne izključujejo: z javno ponudbo delnic splošni publikii, prodajo drugemu podjetju ali s prodajo menedžerjem in delavcem. Temeljni problem je določitev cene, saj so ugotovitev vrednosti podjetja z dosedanjo vrednostjo osnovnih sredstev in razne druge ocene lahko le indikacija bodočih donosov in s tem dejanske sedanje vrednosti. Ena od možnih poti je prodaja po nefiksni ceni, in sicer tako, da se s pomočjo ocen določi najnižja cena, temu pa sledi javna prodaja. Končna cena delnic se določi, ko se povpraševana količina delnic izenači z vnaprej določenim številom delnic. Takšen način prodaje je precej zahteven, vendar je izvedljiv, uporabili so ga v nekaterih angleških privatizacijah. Problemov je veliko, med najpomembnejše sodi, da potencialni kupci delnic ne vedo veliko o dejanski vrednosti podjetja. Vendar je verjetno, da vsaj večji potencialni kupci približno poznajo pravo vrednost podjetja, s tem pa se cena delnic vseh kupcev močno približa pravi ceni. To zmanjša tveganje manjših kupcev delnic, ki verjetno slabše poznajo pravo vrednost podjetja.

Eden od ciljev privatizacije bi moral biti razpršitev lastnine, kar je tudi trend v tržnih gospodarstvih. Tako se je število lastnikov delnic v Veliki Britaniji v zadnjem desetletju povečalo s 3 na 9 milijonov. Med načine za zagotovitev takšne razpršitve sodijo možnost za obročno plačevanje, različni bonusi za lojalnost in posebno obravnavanje zaposlenih in upokojujencev posameznih podjetij. Obročno plačevanje omogoča, da mali varčevalec kupi več delnic kot bi jih sicer, bonus za lojalnost v obliki dodatnih delnic čez nekaj let spodbuja ohranjanje delnic. Pri skoraj vseh privatizacijah in reprivatizacijah – od povojne reprivatizacije volkswagna do sodobnih britanskih privatizacij – imajo posebne ugodnosti za zaposlene in upokojujence v obliki dodatnih prostih delnic itd.

V našem primeru bi mogli privatizacijo uporabiti tudi kot neposreden instrument stabilizacije gospodarstva, povezanim z nadzorom osebnih dohodkov. Ta je v gospodarstvu brez »naravnega sovražnika« rasti osebnih dohodkov nujna, njena slaba stran pa je uravnalovka. Prav to bi mogli odpraviti tako, da bi v podjetjih, ki bi mogla izplačati višje osebne dohodke, pa jih ne smejo, povečanje razdelili v obliki povsem normalnih delnic z eno samo omejitvijo, to je, da jih podjetje samo ne more odkupiti. S tem bi se tudi približali ureditvi v normalnih tržnih gospodarstvih, v katerih se večja uspešnost kaže predvsem v povečanju dobička (ta se izplača z delnicami, ki jih je mogoče prodati) in mnogo manj v povečanju plač.

Financiranje privatizacije družbenih podjetij

V svojem kratkem prispevku se ne bom ukvarjal z različnimi idejami za dokončno razrešitev vprašanja družbene lastnine, ampak bom iskal možnosti za pospešeno privatizacijo v sedanjih sistemskih pogojih. Znano je, da se je zakonodajalec zaradi ustavnih omejitev odločil za začasno in pragmatično rešitev v zakonu o prometu in razpolaganju z družbenim kapitalom (v nadaljevanju zakon), ki sicer ne določa titularja družbene lastnine, predpisuje pa prodajo, dodatna vlaganja (konverzijo dolgov), ocenjevanje vrednosti in likvidacijo za podjetja, v katerih je naložen družbeni kapital. Zakon temelji na koncepciji, da je agent družbenega kapitala v podjetjih delavski svet. Koncepcija pa ni dosledno izvedena, saj niso določeni pogoji, pod katerimi delavski svet izgubi svoje pravice (podobno kot na Madžarskem ali na Poljskem). To slabost je treba v zakonu čim hitreje odpraviti. Privatizacija družbenih podjetij je tako postala možna, vendar se lahko odvija le ob soglasju delavskih svetov. V tem prispevku obravnavam, kako bi lahko z zagotavljanjem kreditiranja odkupa družbenih podjetij pospešili privatizacijo v danih sistemskih pogojih.¹

Hitrejšo privatizacijo družbenih podjetij ovirajo predvsem omejene finančne možnosti zasebnega sektorja in državljanov. Če ne zagotovimo ustreznega financiranja za domačine, bodo kupci podjetij predvsem tujci. V primerjavi s tipičnimi odkupi podjetij s pomočjo kreditov na Zahodu (leveraged buy-out: LBO), kjer sredstva zagotavljajo predvsem finančne institucije, bi bilo treba pri nas razvijati tehnike odkupa podjetij s pomočjo kreditiranja s strani prodajalca (vendor financing ali sellertake back financing: STB). Za takšno kreditiranje niso potrebna nikakršna finančna sredstva, saj ne gre za finančni, ampak v bistvu za blagovni kredit.

1.

Za LBO je značilno, da je celotna transakcija v velikem delu financirana s kreditom in tako novi lastniki pridobijo glede na svoja majhna sredstva nadproporcionalno velik delež v kapitalu podjetja. V prikazanem primeru (glej sliko 1) je delež v kapitalu za managersko skupino kar 6-krat večji od njihovega deleža v financiranju odkupa (multiplikator = 6). Uporaba kreditov pri odkupu povečuje rizičnost odkupljenega podjetja, saj mora podjetje vedno izpolnjevati svoje obveznosti do kreditov in ob nelikvidnosti sledi likvidacija, kjer lastniki v celoti izgubijo svoj kapital. Po drugi strani imajo ob uspehu lastniki velik profit, saj dolgovi po nižji obrestni meri od donosnosti sredstev omogočajo multiplikacijo profitnih stopenj, ki bi jih sicer realiziralo podjetje pri 100% odkupu za gotovino. Manjši kot je delež gotovine (večji kot je delež kredita), manj je v podjetju trajnega odkupa. Pomembno finančno sredstvo pri financiranju odkupov na Zahodu so rizične

¹ Slabe izkušnje Poljske in Madžarske v procesu »spontane« privatizacije, ki se s tem zakonom omogoča tudi pri nas, obravnavam v prispevku v GV, marec, 1990. Možnosti za uporabo delničarstva zaposlenih v procesu prestrukturiranja družbenih podjetij pa v EP, december 1989.

obveznice (junk bonds), ki so zavarovane s sredstvi podjetja in v našem primeru zagotavljajo kar 50% potrebnega financiranja. Pogosto sredstvo pri financiranju odkupov so tudi obveznice, ki jih je mogoče konvertirati v delnice (mezzanine financing). To je močna spodbuda za vlagatelje, ki dobijo tako priložnost, da so ob uspehu udeleženi pri razdelitvi profita. Primerni kandidati za LBO so stabilna podjetja, ki ne potrebujejo dodatnih naložb in so sposobna generirati dovolj velik tok gotovine za izpolnjevanje kreditnih obveznosti, ter jih je mogoče prodati v delih in s tem takoj izpolniti zapadle obveznosti. Na kratko, LBO so praviloma dokaj rizične transakcije in jih je mogoče uspešno uporabiti le ob kakovostni podpori finančnih strokovnjakov in ob razvitem finančnem sistemu.

Slika 1: Primer kreditnega odkupa (LBO)

	(1)	(2)	(3)	(4)
	Vrednost	% financiranja	% v delniškem kapitalu	Multiplikator (3)/(2)
1. Managerji/zaposleni (delniški kapital)	50	5%	30%	6
2. Finančne institucije (delniški kapital)	150	15%	60%	4
3. Finančne institucije (konvertibilne obveznice)	200	20%	10%	0,5
4. Nezavarovani dolgovi (junk bonds)	500	50%	–	–
5. Zavarovani dolgovi	100	10%	–	–
Skupaj	1000	100%	100%	

Opombe: Prodajalec dobi 1000 din v gotovini
 80% odkupa je financiranih s kreditom
 Razmerje dolg/kapital = 800/200 = 4

2.

V primeru Jugoslavije (in drugih socialističnih držav) odkupi na kreditni osnovi niso stvar izbire, ampak objektivna nujnost. Nihče nima na razpolago 1000 din za odkup podjetja, vendar lahko vseeno pride do transakcije, če država (prodajalec) zagotovi kreditiranje. V sliki 2 je prikazan primer, kjer prodajalec zagotavlja 60% sredstev za odkup podjetja: 500 din v obliki preferenčnih delnic in 100 din v obliki finančnega kredita. Finančna struktura tega STB financiranja je mnogo manj rizična od strukture LBO odkupa. Preferenčne delnice brez pravice do glasovanja, ki jih zadrži prodajalec, so zamenjava za rizične obveznice (junk bonds). Delež financiranja s pomočjo kreditov je zmanjšan z 80% na vsega 30%, razmerje dolg/kapital pa je znižano s 4 na 0,43. Zaradi manjše rizičnosti finančne institucije, ki vlagajo trajni kapital, pristanejo na znižanje multiplikatorja s 4 na 2. Koristi od tovrstnega kreditiranja s strani prodajalca imajo predvsem managerji/zaposleni, ki se jim

multiplikator poveča s 6 na 9. Struktura glasovalnih pravic v odkupljenem podjetju je zasnovana tako, da nobena skupina delničarjev ne more imeti odločujoče vloge. Prodajalec podjetja oziroma kreditor mora pred odobritvijo finančne strukture paziti, da novi lastniki zagotavljajo dovolj navadnega delniškega kapitala, ki bo varoval njegove preferenčne delnice (v sliki 2 je delež navadnih delnic v strukturi celotnega financiranja v strukturi virov financiranja 20%). Če je tega navadnega delniškega kapitala zelo malo, novi lastniki nimajo kaj izgubiti in so spodbujeni k sprejemanju preveč rizičnih odločitev. Z odkupom pride podjetje v roke novih lastnikov, prodajalec pa ima možnost, da se kasneje popolnoma umakne iz podjetja s prodajo preferenčnih delnic drugim investitorjem.

Slika 2: Primer podjetja, ki je financiran s strani prodajalca (STB)

	(1)	(2)	(3)	(4)
	Vrednost	% financiranja	% v delni- škem kapitalu z glasovalno pravico	Multiplikator (3)/(2)
1. Managerji/zaposleni (delniški kapital)	50	5%	45%	9
2. Finančne institucije (delniški kapital)	150	15%	30%	2
3. Finančne institucije (konvertibilne ob- veznice)	200	20%	25%	1,2
4. Financiranje s strani prodajalca				
– preferenčne delnice	500	50%	–	–
– odlog plačila (kredit)	100	10%	–	–
Skupaj	1000	100%	100%	
Opombe: Prodajalec dobi:	gotovina	400		
	preferenčne delnice	500		
	odloženo plačilo	100		
	Skupaj	1000		

30% odkupa je financiranih s kreditom

Razmerje dolg/kapital = $300/700 = 0,43$

Oba primera transakcij sta si podobna v tem, da pride do spremembe v strukturi virov pri odkupljenem podjetju: del navadnih delnic pri LBO zamenjajo dolgovi in pri STB financiranju preferenčne delnice in dolgovi. Manj rizična je konverzija v preferenčne delnice, ki jo predlagamo tudi za naša družbena podjetja in jo je po našem mnenju možno razvijati tudi ob sedanjem nedefiniranem titularju družbene lastnine. Kako?

Najprej moramo dobiti prodajalca družbenega kapitala. Po obstoječi zakonodaji je lahko kupec družbenega kapitala vsaka domača ali tuja pravna ali fizična oseba s pogojem, da prodajo odobri delavski svet. »Kupec« je lahko torej tudi Razvojni sklad, ki pa za to transakcijo sploh ne potrebuje nobenih denarnih sred-

stev: 1. Sklad kupi podjetje za 1000 din in delnice podjetja zamenjajo gotovino v portfelju sklada; 2. Po zakonu mora kupec družbenega kapitala vplačati kupnino sklada kot trajni delež republike v kapitalu sklada – sklad torej v tem primeru plača kupnino samemu sebi; 3. Končni rezultat je, da podjetje preide v lastnino sklada, hkrati pa se ustrezno poveča delež republike v trajnem kapitalu sklada in tako za transakcijo ni potrebno imeti nobenih denarnih sredstev.

Ko sklad postane lastnik, lahko nastopi tudi kot prodajalec, ki bo financial prodajo podjetja managerski skupini – zaposlenim in finančnim institucijam s pomočjo prikazane STB metode: podjetje bo prodal in hkrati kupil preferenčne delnice in obveznice v tem istem podjetju. V realnem življenju se vse te transakcije seveda opravijo hkrati s podpisom ustreznih pogodb med delavskim svetom, skladom in investitorji. Delavski svet odobri prodajo podjetja šele tedaj, ko se strinja s finančno konstrukcijo celotnega posla.

Menim, da bi za razvojen tovrstnih transakcij morala republika čimprej ustanoviti Razvojni sklad skupaj s tujimi finančnimi institucijami, ki bi zagotovile potrebno strokovnost pri poslovanju sklada. Vsaka prodaja družbenega kapitala je zanimiva za managerje sklada, saj se s tem povečujejo portfelj sklada in možnosti za njihov zaslužek. Managerji sklada bi zato aktivno iskali priložnosti za različne odkupne transakcije. Pri tem pa bi republika kot največji delničar sklada imela v rokah strateške odločitve in pri transakcijah bi se uporabljali le tisti finančni modeli, ki bi jih odobrila skupščina delničarjev sklada.

Če zakon tolmačimo ustvarjalno v smislu, da je Razvojni sklad lahko »kupec« družbenih podjetij in da lahko ponovno vlaga sredstva v ista podjetja, potem daje zakon veliko možnosti za aktivno spodbujanje privatizacije naših družbenih podjetij. S soglasjem delavskih svetov je mogoče družbeni kapital konvertirati v preferenčne delnice brez pravice do upravljanja (podobne modelu, ki ga zagovarja profesor Ribnikar, 1990) in hkrati zagotoviti, da bodo lastniki vložili vsaj toliko lastnega kapitala, da bo zagotovljeno njihovo racionalno odločanje. Mogoče je uporabiti tudi modele kreditnega odkupa, ki jih je za transakcije v podjetjih razvil Korže (1990), in hkrati zagotoviti transparentnost in jasnost teh transakcij, ki bi se namesto v podjetjih zdaj odvijale med podjetjem in skladom. Nakup s strani sklada in konverzija dela družbenega kapitala v preferenčne delnice je lahko koristen tudi pri premagovanju težav, ki jih povzroča togo določilo zakona, da so upravljalске pravice delavcev sorazmerne deležu družbenega kapitala v celotnem kapitalu podjetja. Če k temu dodamo še zakonske možnosti, da republike razvijajo sistem fiskalnih, kreditnih in drugih subvencij za odkupe s strani zaposlenih, lahko sklenemo, da je tudi v razmerah, ko še čakamo na zakonsko določitev titularja družbene lastnine, precej možnosti za privatizacijo družbenih podjetij, ki jih še dolgo ne bomo v celoti izkoristili. Morda pa problem ni le v odsotnosti titularja?

LITERATURA

U. Korže: Kaj ESOP prinaša nam?, RR, 1990.

I. Ribnikar: Društveno vlasništvo i penzijski fond, EP, decembar, 1989.

M. Simoneti: Deoničarstvo zaposlenih u tržišnoj privredi, EP, decembar, 1989.

M. Simoneti: Privatizacija v Vzhodni Evropi, GV, marec, 1990.

R. S. Bibler: Management Guide to Merges and Aquisitions, John Wiley, 1989.

Zarex Management: How to Facilitate the Process of Privatization, Discussion Paper, 1989.

Transformacija družbene lastnine pri prehodu iz družbenega v mešano podjetje

Uvod

V tem trenutku je pri uveljavljanju tržno zasnovanega gospodarskega sistema pri nas prav gotovo najaktualnejše vprašanje čimprejše transformacije družbene lastnine v lastnino z znanim titularjem. Določitev titularja sredstev, ki jih sedaj označujemo kot družbena sredstva oziroma po ustavnih amandmajih kot družbeni kapital, pomeni ponovno vzpostavitev klasičnih (normalnih) lastninskih odnosov, kot jih pozna tržno gospodarstvo in kot so bili uveljavljeni vse od rimskih časov naprej. Določitev titularja (titulus je naslov) torej pomeni določanje lastnika-subjekta družbenim sredstvom-objektu. Za koncepcijo družbene lastnine je značilno, da nima lastnika (titularja), saj je lastnina vseh in vsakogar ter hkrati nikogar, s tem pa naj bi pravzaprav bila poudarjena njena nelastninska narava. Ker sta torej anonimnost in nelastninskost bistveni atribut, temeljni opredelilni znak družbene lastnine, pomeni ponovna opredelitev lastninske koncepcije ter določitev znanega subjekta tem sredstvom kot objektu odpravo družbene lastnine. Z vidika časovnosti je mogoče pri tem govoriti o enkratni ukinitvi ali pa o transformaciji družbene lastnine, kar pomeni njeno postopno ukinitve, preobrazbo v drugo obliko.

1. Dvojnost lastnikovih razmerij pri družbah

Ponovna vzpostavitev lastninske koncepcije in določitev titularja sredstev se je sedaj najizraziteje strokovno izrazila kot nujna pri uveljavljanju novih pravno-organizacijskih oblik naših podjetij. Ker se uvajajo mešana in zasebna podjetja v tistih oblikah, ki so uveljavljene tudi v tržnih gospodarstvih, torej tudi v kapital-skih družbah, je jasno, da je potrebno v teh družbah dosledno izpeljati lastniško ter na tej podlagi kapital-sko in upravljalsko strukturo. Za kapital-sko družbo (npr. delniško družbo ali pa družbo z omejeno zavezo) je jasno, da gre za dva pravna odnosa v smislu lastninskih odnosov. Prvi odnos je lastništvo premoženja, ki je v podjetju, ki pripada podjetju kot pravni osebi. Podjetje kot pravna oseba odgovarja s svojim premoženjem – 165. člen ZP. Podjetje kot pravna oseba pa ni sam svoj lastnik, ampak pripada drugemu lastniku, posebnemu pravnemu subjektu. Ta je lahko bodisi fizična ali pa juridična oseba. Možno je, da se ista, npr. fizična oseba, pojavlja prvič kot lastnik podjetja, torej kot ustanovitelj ali družabnik, ki je hkrati tudi edini direktor, uslužbenec in delavec v tej firmi. Pravo pa daje temu podjetniku novo kvaliteto v obliki nove pravne osebe. Gre torej za dva pravna subjekta: lastnika in pa njegovo pravno osebo. Iz lastninske funkcije lastnika pa izhajata dve lastninski upravičenji (tako kot je to razvito povsod v podjetniškem pravu, pri čemer se na tem mestu ne spuščamo v vprašanje vrste te pravice v smislu stvarnopravne pravice):

- upravljalsko upravičenje,
- premoženjsko upravičenje (participacija pri dobičku in preostanku premoženja ob prenehanju oziroma likvidaciji podjetja).

2. Dva načina nastanka mešanega podjetja

Po naši novi podjetniški zakonodaji lahko mešana podjetja nastanejo na dva načina:

- z ustanovitvijo novega pravnega subjekta s strani družbenega podjetja in tuje ali domače fizične osebe,
- s preobrazbo družbenega podjetja v mešano podjetje.

Ker je mešano podjetje zgrajeno na dejanski lastniški strukturi enega ali večih lastnikov, transformacija družbenega podjetja v mešano podjetje hkrati tudi nujno pomeni transformacijo družbene lastnine v lastnino, ki ima določenega titularja, torej v pravo lastnino. Ni mogoča transformacija družbenega podjetja v mešano podjetje, kjer bi se transformirala samo pravno-organizacijska oblika brez transformacije lastniške strukture. Nemogoče je namreč govoriti o mešanem podjetju, kjer bi bila lastniška struktura, ki je značilna za družbeno podjetje, to je anonimnost titularja. V zadnjem primeru bi lahko govorili zgolj o »jugokapitalski družbi«.

3. Ustanovitev mešanega podjetja kot povsem novega gospodarskega subjekta

Najjasnejša in najenostavnejša pot, po kateri se pride do mešanega podjetja, je prav gotovo ustanovitev mešanega podjetja, ki ga kot povsem nov gospodarski subjekt ustanovijo domače in tuje pravne oziroma fizične osebe. V tem primeru se mešano podjetje ustanovi s pogodbo, sklenjeno med ustanovitelji v pisni obliki, pri čemer je treba ločiti dve situaciji: v enem primeru lahko gre za domače ustanovitelje, torej družbena podjetja in domače pravne oziroma fizične osebe, nosilce zasebne lastnine, če pa je vsaj ena izmed strank tuja pravna oziroma fizična oseba, pa je treba pri sklenitvi pogodbe upoštevati še določila zakona o tujih vlaganjih. Pri zadnjem primeru so razlike vsebinske in proceduralne zaradi vključevanja državnih organov, čeprav v bistvu ne gre za posebno pomembne razlike, ampak zgolj za določene posebnosti. Treba je omeniti, da ustanovitelj, ki je iz vrst nosilcev družbene lastnine, torej družbeno podjetje, v tem primeru ne preneha. Novo ustanovljeno mešano podjetje se bo povsem na novo tudi fizično izgradilo, možni pa so tudi primeri, da družbeno podjetje kot del ali pa kot ves svoj vložek v mešanem podjetju vloži tudi svoja obstoječa osnovna sredstva, torej tudi del svoje proizvodnje. Za takšen vložek seveda ne moremo šteti morebitnega prenosa delavcev iz obstoječega družbenega podjetja v mešano podjetje že iz razloga, ker zakon natančno določa pri posameznih oblikah, kaj je lahko vložek. Novo ustanovljeno mešano podjetje pa bo kot nov gospodarski subjekt povsem »samostojno« izbiralo, katere delavce bo zaposlilo. Te odločitve bo mešano podjetje sprejelo preko svojih organov upravljanja, v katerega upravljalško strukturo pa je seveda vključen kot ustanovitelj tudi družbeno podjetje. Menimo, da se je v pogodbi o ustanovitvi mešanega podjetja, npr. med domačim družbenim podjetjem in tujim vlagateljem, možno dogovoriti, da bodo v novo ustanovljenem mešanem podjetju prerazporejeni nekateri delavci iz družbenega podjetja. Vendar bodo realizacijo tega nato zagotovili ustanovljeni organi mešanega podjetja v kasnejši fazi.

Ob takšni ustanovitvi mešanega podjetja je treba opozoriti še na to, da so upravljalci takšnega mešanega podjetja na eni strani tuje oziroma domače osebe, nosilke zasebne lastnine, na drugi strani pa družbeno podjetje, torej delavci v družbenem podjetju – soustanovitelju mešanega podjetja, medtem ko imajo delavci v mešanem podjetju, bodisi delavci, ki so povsem na novo izbrani ali pa

prerazporejeni delavci iz družbenega podjetja, zgolj »soupravljalška« upravičenja, ki jih v glavnem realizirajo s sodelovanjem v skupščini ter upravnim odborom, predvsem pa prek delovanja delavskega sveta, kot to določa 131. člen zakona.

Po črki zakona je možno, da določeno družbeno podjetje vложи v novo mešano podjetje 99,9% »svojega premoženja« in prerazporedi tudi delavce. Pri tem pa se pojavlja vrsta vprašanj, kako urediti upravljalške pravice delavcev.

4. Preobrazba družbene lastnine – določitev titularja

Če ne želimo ohraniti zgolj obstoječe strukture gospodarskih subjektov, torej imeti zgolj samo družbena podjetja in nekaj manj zasebnih podjetij, ki bi jih ustanovile naše fizične osebe, ampak preiti na pluralistično lastniško strukturo iz družbenih, mešanih in zasebnih podjetij, je seveda nujno potrebno rešiti to osnovno vprašanje. Sedanje družbeno podjetje, kot je pozitivno opredeljeno v ZP, pa je dejansko relikv starih dogovornih sistemov. Situacija pa je še slabša kot pred ustavnimi amandmaji, ker je povsem odpadel »titular-subjekt«, t. j. družba, ki je prej imela to vlogo. Vloga nosilca pa pravno ni priznana niti delavcem niti menedžmentu, zato je zelo čudno, da upravljanje lahko sploh funkcionira tudi na taki stopnji kot sedaj. Sedanji odgovori, ki se iščejo v teoriji in praksi, izhajajo iz različnih izhodišč. Lahko govorimo o štirih modelih:

1. Titular naj bo pokojninski sklad, ki uveljavlja samo premoženjska upravičenja, ne pa upravljalških upravičenj. Pokojninski sklad ima tako imenovane preferenčne delnice, ki so nevolilne. Upravljalška upravičenja naj uresničujejo še naprej delavci v družbenem podjetju. Ti so torej dolžni plačati nekakšen davek pokojninskemu skladu. Pri javnih podjetjih pa naj to lastniško upravičenje uresničuje država. Če družbeno podjetje ni sposobno izplačevati »davka pokojninskemu skladu«, se mora dati v upravljanje specializirani agenciji, ki nadalje z njim upravlja.

2. Titular vseh družbenih sredstev naj postane država.

3. Družbena lastnina se v hipu v celoti ukine in ponovno reprivatizira na ta način, da se obstoječi skladi družbenih sredstev v posameznih družbenih podjetjih poimensko individualno razdelijo trenutno zaposlenim delavcem v njih.

4. Postopni prehod družbene lastnine v kolektivno lastnino in preko nje v lastnino z individualnim titularjem. Na ta način preide v pravo lastnino. To velja za tisti del družbenega kapitala, ki dodatno angažira zasebna sredstva. Drugi del družbenega kapitala, ki je na področju gospodarske infrastrukture, lahko deli isto usodo kot preostala družbena sredstva, ali pa je titular država. Če gre za celotno nadomestitev družbenih sredstev v določenem podjetju, se kupnina tega izplača državi. V tistih družbenih podjetjih, kjer upravljalci tako želijo in ne želijo mešanja z lastninskimi elementi, še nadalje ostanejo družbena podjetja.

Prednosti oziroma slabosti posameznih modelov so:

a) Lastnina pokojninskega sklada

Prednosti:

● v hipu se odpravi ostanek dogovorne ekonomije, to je družbeno podjetje, v katerem so anonimna sredstva;

● takojšnja rešitev, ki da hitre vzvode za oblikovanje nove gospodarske strukture in delovanje tržnih zakonitosti;

● ni večjih ugovorov socialne nepravilnosti zaradi trenutne razporeditve sredstev.

Slabosti:

● na silo se ločijo upravljalška in premoženjska upravičenja titularja, kar pomeni sui generis rešitev, umetno rešitev, ki ni poznana nikjer v tržnih gospodarstvih. V vsakem podjetju morajo biti vsaj določeni lastniki, ki imajo poleg premoženjskih upravičenj tudi 100%-no upravljalško upravičenje. Ker je upravljalško upravičenje v funkciji zagotavljanja premoženjskega upravičenja, je seveda takšna delitev umetna. 10%-ni upravljalca mora imeti tudi premoženjska upravičenja, ki pa so lahko znotraj lastnikov različno diferencirana;

● v določenem smislu je model podoben državnemu oziroma paradržavnemu lastništvu z vsemi njegovimi slabostmi;

● model je praktično izredno težko izvedljiv;

● model ne rešuje vseh vprašanj, kajti šele sedaj je treba začeti iskati tiste strukture, v katerih ima lastnik obe upravičeni, premoženjsko in upravljalško (sklad ne more biti lastnik podjetja za nedoločen čas);

● ni materialne spodbude zaposlenih v kolektivu;

● agencija, ki upravlja s slabimi podjetji, mora delovati na tržnih načelih pri formiranju kapitala, ne pa da jih dobi podarjene (zato le uresničuje paradržavno vlogo, verjetno celo slabše od države, ker ni mehanizmov nadzora v političnem pluralizmu).

b) Državna lastnina

Prednosti:

● je najbolj »naravna« pot preobrazbe, gre za povraten proces. Družbena lastnina je nastala iz državne in se zopet spremeni v državno;

● hipna rešitev problema, trenutna odprava družbene lastnine.

Slabosti:

● nezaupanje v državo (politični momenti);

● nezmožnost države za ustrezno ekonomsko funkcioniranje (ne gre za tržne elemente) pri izgrajevanju nadaljnje strukture, ki je ciljna, to je vzpostavitev prave individualne lastnine.

c) Individualna lastnina delavcev – takojšnja reprivatizacija

Prednosti:

● priznava se minulo delo delavcev (delavci so nedvomno ustvarili velik del obstoječega družbenega kapitala);

● ni večjih praktičnih problemov pri določanju titularjev (ti so identificirani v obstoječih lastnikih – matematika).

Slabosti:

● neustreznosti glede socialnega vidika pravične razdelitve (slučajno aktivni zaposleni v različnih podjetjih z različno organsko sestavo kapitala);

● zaradi socialne nepravilnosti veliki socialni pretresi.

d) Prehod iz družbene v individualno preko kolektivne lastnine

Prednosti:

● večje število možnosti (državna lastnina, še naprej družbena sredstva, ali pa postopni prehod, najrazličnejše kombinacije lastninskih momentov);

● ne gre za enkratno dejanje, za hipni pretres, ampak za postopnost, za prehodnost ene oblike v drugo, kar nima tako velikih hipnih socialnih posledic;

● upošteva se minulo delo delavcev v določenih kolektivih, ki so brez dvoma ustvarili del družbenega premoženja v teh kolektivih;

● ni večjih praktičnih problemov pri iskanju titularja, ki so jasni, v dosedanjih kolektivnih ali pa v bodočih kolektivih;

● ni rizikov etatiščne bodisi politično nepravilne delitve ali pa ekonomsko birokratsko zgrešene relokacije sredstev;

● ne gre za darilo, gre za določitev titularja na tistih sredstvih, ki so na novo ustvarjena ob pomoči sedanjega družbenega kapitala;

● v podjetjih, ki se preoblikujejo v mešana podjetja, izplačajo dividende skupnosti delavcev kot pravni skupnosti v obliki izdaje novih delnic, gre v bistvu za reinvestiranje, kar da nove ekonomske možnosti podjetju;

● motiviranost delavcev, ki vidijo lastniške interese v izdanih delnicah na ime iz dejanskih zaslužkov ali pa iz privatno angažiranih sredstev;

● v bistvu gre za »pravno pripoznanje«
obstoječe situacije (kolektivnost) z možnostjo dokončne individualizacije.

Slabosti:

● tudi tukaj nastanejo določene socialne krivice, ki pa so seveda bistveno manjše kot pa pri reprivatizaciji, kjer gre samo za možnost pridobitve lastninske pravice na podlagi dela s sedanjim družbenim kapitalom;

● relativno dolgotrajen proces prehoda v individualnost (vprašanje, ali imamo na razpolago toliko časa – vprašanje negativnih posledic kolektivnosti);

● potrebne nadaljnje aktivnosti h končnemu cilju, to so gospodarske strukture z individualno lastnino.

Vsem štirim modelom je skupno to, da odpravljajo ostanek dogovorne ekonomije, to je družbeno podjetje, oziroma odpravljajo njegovo monopolno mesto. Če pa se želi odpraviti njegovo monopolno mesto, je treba vzpostaviti mehanizme, ki bodo pravno in ekonomsko omogočale nastajanje novih struktur. Mešana podjetja so lastniška podjetja in zahtevajo lastniško strukturo. Zato se zdi, da je katerakoli izmed obravnavanih rešitev pot naprej k razrešitvi obravnavanega osnovnega vprašanja, torej boljša od trenutne situacije, to je obstoja lastniško nedefiniranega družbenega podjetja.

5. Transformacija družbenega podjetja v mešano podjetje

V primerjavi s pravno opisano potjo, kjer družbeno podjetje, ki soustanavlja mešano podjetje, tudi samo še dalje obstaja, bodisi v enakem fizičnem ali pa v skrčenem obsegu, zakon omogoča tudi transformacijo družbenega podjetja v mešano podjetje, pri katerem »staro«
družbeno podjetje preneha obstajati kot družbeno podjetje in postane mešano podjetje. Ne gre torej za nastanek novega pravnega subjekta poleg obstoječega, ampak za obstoj zgolj enega pravnega subjekta, kar pa je seveda bistvena razlika. Podlago za to je iskati v 36., 81. in 145. h členu ZP.

3. odst. 81. člena ZP omogoča transformacijo družbenega podjetja, če se zbirajo sredstva ne samo občanov, ampak tudi pravnih in fizičnih oseb, imetnikov drugih oblik lastnine. To lahko interpretiramo, da velja za domače pravne osebe, to je zasebna podjetja, in tuje pravne in fizične osebe. Ne velja pa to, če se zbirajo sredstva v tem smislu drugih družbenih podjetij. Čeprav je sama dikcija navedene odstavka zakona zelo nenatančna, pa lahko na podlagi 81. člena sklepamo, da se lahko obstoječe družbeno podjetje transformira v mešano podjetje tudi, če se zbirajo sredstva tujih oseb ter domačih nosilcev zasebne lastnine.

Kot pravno zelo zanimivo vprašanje pa se postavlja, kako organizirati poslovanje in upravljanje v tako transformiranem novem mešanem podjetju. Sedaj se namreč ne vključuje kot upravljalec v mešanem podjetju ustanovitelj kot poseben pravni subjekt, ampak se v upravljalško strukturo vključijo delavci dotedanjega družbenega podjetja. Ti nastopajo v dvojni vlogi. Enkrat kot soupravljalci na podlagi minulega dela skupaj z drugimi »lastniki« mešanega podjetja, drugič pa kot soupravljalci (participativno) iz naslova živega dela. Za takšno dvojno vlogo pa seveda morajo biti organizirani, kajti obstoječa upravljalška struktura družbenega podjetja se prestrukturira, kot to ustreza upravljalški strukturi mešanega podjetja.

6. *Opredelitve zakona o družbenem kapitalu*

Novi zakon o »družbenem kapitalu« daje več odgovorov glede postopnega procesa preoblikovanja nenominiranega družbenega kapitala v podjetjih z znanim ekonomskim lastnikom kot pa ZP.

Glede preoblikovanja dela kapitala, ki ga predstavlja obstoječe družbeno premoženje in ki se kot »vloga« v novem podjetju pojavi v koeksistenci z zunanjim titularjem, menimo, da je sprejeta rešitev, po kateri obstoječi družbeni kapital upravljajo delavci podjetja v času sovlaganja oziroma preobrazbe. Vendar pa zakon na žalost še vedno stvari tudi ne poimenuje v pravnem smislu, kot bi bilo to potrebno. (Nepriemerni so izrazi: družbeni kapital, poslovni sklad, upravljanje iz živega in minulega dela, ker gre za lastnino, za podjetje, za premoženje, ipd.)

V tem primeru se »skupnost delavcev« pojavlja kot družbenik skupaj z zunanjim lastnikom, in tej skupnosti delavcem pripada na podlagi nenominirane osnovne vloge oziroma deleža v ustanovnem kapitalu tako preoblikovanega podjetja delež, ki skupnosti delavcev pripada ob koncu poslovnega leta. Ne glede na to, ali gre za delež pri družbi z omejeno odgovornostjo ali za delniški kapital v delniški družbi, skupnosti delavcev pripada ustrezna dividenda.

Dividenda pripada delavcem oziroma kolektivu kot celota in je na podlagi vloženega kapitala ne bi bilo mogoče izplačevati v obliki porazdelitve tega deleža med delavce kolektiva. Delavcem namreč že pripada dobiček iz naslova živega dela v razmerju do celotnega podjetja. Na žalost namreč 6. člen obravnavanega zakona izrecno določa, da ta del dobička pripada obstoječemu družbenemu kapitalu.

Rešitev je treba iskati v tem, da se dobiček, ki pripada skupnosti delavcev na podlagi tako vloženega družbenega kapitala, spremeni v delnice, ki so nominirane na delavce kolektiva v tekočem poslovnem letu. Promet teh delnic pa bi moral biti vezan na to, da se reinvestirajo v obstoječe podjetje, vendar so v tem primeru individualno nominirane na posamezne delavce. V tem primeru se relativno spreminja tudi struktura deležev v podjetju ob nominalnem ohranjanju vloge oziroma deleža, ki pripada skupnosti delavcev kot celoti, postopno pa bi se povečeval delež nominiranih delnic na delavce kolektiva. V tem smislu bi bilo treba spremeniti tudi navedeno zakonsko določbo, ne pa, da se povečuje anonimni družbeni kapital.

Podobno bi bilo mogoče praktično obvladati tudi problem, ko zunanji lastninski upravičenec dodatno vloži na lastninski podlagi v obstoječe družbeno podjetje dodatna sredstva. S tem se tudi poveča ustanovni sklad oziroma sklad vlagatelj kot trajni vir sredstev v podjetju za vrednost na novo vloženega kapitala z znanim lastnikom.

V tem primeru je treba upoštevati nominalni del na novo vložena kapitala v relativnem razmerju do celotnega kapitala podjetja oziroma družbe. Razmerja med družbeniki je v tem primeru treba opredeliti v odnosu do celotnega kapitala družbe in na ta način tudi opredeliti upravljalna upravičenja nosilcev. Obstoječi družbeni kapital glede upravljanja in glede delitve na podlagi kapitalskega odločanja pripada skupnosti delavcev kot celoti, ob tem pa še določena upravičenja, ki gredo delavcem družbe na podlagi živega dela.

V celoti bi bilo mogoče na ta upravičenja vezati tudi pridobitev dobička, ki sicer pripada delavcem v podjetju kot celoti iz živega dela. Tisti del družbenega kapitala, ki je nominiran na skupnost delavcev, bi se v razmerju, ki bi sicer tej skupnosti delavcev pripadal na podlagi vložena kapitala, razdelil med delavce iz celotnega dobička podjetij, pri čemer bi se lahko postopno zmanjševal relativni strukturni delež v kapitalu družbenega kapitala, ki pripada skupnosti delavcev, povečala pa vloga kapitala na delavce (individualno) nominiranega kapitala. Na ta način bi postopoma dobili normalno individualno lastnino fizičnih oseb, s katero bi lahko prosto razpolagali. To bi bil dokončni osnovni pogoj za nastanek novih struktur, ki ustrezajo tržnim razmeram.